

Dr. Julesz Máté

TUDOMÁNYOS KUTATÓ,
SZEVEDI TUDOMÁNYEGYETEM ÁJK

Az új Ptk. környezetvédelmi szempontból

Szociális ökológia és környezetjog

A környezet védelme alapvetően nem jogi kérdés. Egy jó értelemben vett jogállamban azonban a jogi szabályozás az állam *top-down* expressziója. A társadalomban zajló szociális ökológiai folyamatok a civil önkifejezés révén juthatnak el az állami szabályozás aktoraihoz. A civil szféra aktivitása csak olyan társadalomban képes hatni az állam környezetvédelmi szabályozására, amely társadalom az államtól függetlenül, de az állammal kölcsönhatásban működik. Az állam és a társadalom párbeszéde részben jogi keretek között, részben a civil spontaneitás mentén zajlik. A szociális ökológia igazán csak egy ilyen formában tevékenykedő társadalomban tud kibontakozni. A társadalmat elnyelő államban a szociális ökológia nem vagy csupán szoros keretek közé szorítva létezhet. A társadalmi jelenségek környezeti hatásai a demokratikus jogállam sajátosságaiént értékelhetők. Az állam szabályozó funkciója ekkor jól adja vissza a *bottom-up* törekvéseket.

A komplex környezetvédelmi felelősségtan a környezetért viselt jogi felelősséget is magában foglalja. A jogon túl azonban van szociális ökológia; vannak közgazdasági megfontolások; természettudományos és bölcséleti aspektusok; valamint számos más, a környezetvédelmet reguláló vagy orientáló felelősségi rendszer.

Környezetvédelem a szerződésen kívüli felelősség új szabályai szerint

Az új Polgári Törvénykönyv megalkotása számos éven át tartott. Sikerek és kudarcok után ma már lehet tudni, hogy az új Polgári Törvénykönyv alapján milyen változások várhatók a környezetvédelmi magánjogban.

A szerződésen alapuló környezetvédelmi felelősség alapvetően el fog térni az 1959. évi Ptk. normarendszerétől. A szerződésen kívüli környezetvédelmi felelősség gyakorlata azonban csaknem töretlenül folytatódhat. Az új Ptk. 6:532. §-ának (1) bekezdése értelmében, aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik. A (2) bekezdés szerint a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel az is, aki az emberi környezetet veszélyeztető magatartásával másnak kárt okoz. Az elévülésnek a bíróságok által kimunkált gyakorlata továbbra is fennmarad. Tehát a veszélyes üzemi felelősség három év alatt évül el, de összességé-

ben öt éven belül, tehát a veszélyes üzemi felelősség elévülése után még további két évig a szerződésen kívüli károkozás általános felelősségi szabályai szerint felel a károkozó. Kimentési lehetőségei ez utóbbi két év alatt lényegesen könnyebbek. Az új Ptk. 6:516. §-a szerint, aki másnak jogellenesen kárt okoz, akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. Az 1:4. § (1) bekezdése kimondja, hogy a polgári jogi viszonyokban úgy kell eljárni, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható. Aki nem így jár el, az főszabály szerint felróhatóan cselekszik. Azért csak főszabály szerint, mert az 1:4. § (1) bekezdése azzal a tagmondatral kezdődik, hogy „ha e törvény (a Ptk.) eltérő követelményt nem támaszt”. A 6:518. § értelmében nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre, és nem is kellett előre látnia.

A késedelmes jogérvényesítés kockázata tehát három év után már a környezetében sérült személyt terheli. Ennek a kockázatnak a korábbiak szerinti fenntartása a kodifikáció során továbbra is szükségesnek látszott. A környezet védelme a károkozót fokozott felelősségi szigorral sújtja, de a környezet védelme nemcsak a károkozón múlhat. A túl későn, azaz a csak az általános elévülési idő öt éven belül érvényesített környezetvédelmi magánjogi igény a környezet fokozott veszélyeztetését is magában rejtheti. Indokolt tehát az emberi környezetet veszélyeztető magatartás miatt kárt szenvedőt az átlagosnál gyorsabb igényérvényesítésre ösztönözni. Hogy ez az ösztönzés valóban a polgári jog szabályai révén valósulna meg a leghatékonyabban, az az eddigi kazuisztika szerint nem egyértelmű. Magyarországon a *rule of law* szabálya érvényesül, ezért nem hibáztatható a jogalkotó, ha a joguralom magánjogi eszközeit is a környezet védelmébe állítja. Szociális ökológiai szempontból azonban ez a módszer nem mindig hatékony. A társadalom jogkövető és környezetvédő attitűdje a Polgári Törvénykönyv szabályrendszerétől sokszor eltérő normák mentén alakul. A környezetvédelem az alkotmányos magánjogban kevésbé érvényesül, mint az Alaptörvény és a közjog más, közismert szabályai mentén. Ezért is szorul háttérbe a környezetvédelmi magánjog elmélete és gyakorlata a környezetvédelmi közjoggal szemben.

Környezetvédelem a szerződéses felelősség új szabályai szerint

A kontraktuális kártérítési felelősség az 1959. évi Ptk.-ban foglaltakhoz képest objektiválódik, de nem abszolutizálódik. Abszolút felelősségről továbbra sincs szó, mivel lehetséges a kimentés. Az új Polgári Törvénykönyv 6:143. §-a értelmében, aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Akkor mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy

a) a szerződészegést ellenőrzési körén kívül eső körülmény okozta,

b) amely körülmény a szerződéskötés időpontjában nem volt előre látható;

c) továbbá nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

A tapadó kárt teljes mértékben meg kell téríteni. A tapadó kár az új Ptk. 6:144. §-ának (1) bekezdése értelmében a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárt jelenti. A következménykárt azonban csak akkor kell teljes egészében megtéríteni, ha a szerződésszegés szándékos volt [(3) bek.]. A (2) bekezdés szerint a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonaiban keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár – mint a szerződésszegés lehetséges következménye – a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt.

Egyértelmű, hogy az új Ptk. az előreláthatóság két külön esetével dolgozik. A fenti b) pontban szereplő előreláthatóság arra vonatkozik, hogy a szerződésszegést okozó körülmény előre látható volt-e. A következménykár esetében viszont az a kérdés, hogy a kár lehetséges bekövetkezése előre látható volt-e. Ez az előreláthatósággal kapcsolatos differenciáltság a gyakorlatban kell hogy kiforrjon. A dogmatika a kazuisztikából méríthet majd az előreláthatóság pontos meghatározásakor. Ezzel a bírói jogformálás előtt egy újabb szabad tér nyílik. A Polgári Törvénykönyv megalkotói láthatóan törekedtek a jogfogalmi precizításra, ugyanakkor nem akarták elvenni a jogalkalmazótól a joggyakorlathoz igazítását. Az új Ptk. dogmatikája részben eltér az 1959. évi Ptk. dogmatikájától, de a jogalkotó továbbra sem akarja kivenni a gyakorló jogászok kezéből az értelmező-alakító jogalkalmazás lehetőségét. Ez a megoldás egyébiránt a társadalomnak a joggal szemben támasztott mindenkorai igényeit is érvényesíteni engedi.

A környezetvédelmi magánjogi *lex perfecta*

Az új Ptk. 5:23. §-a kimondja, hogy a tulajdonos a dolog használata során köteles tartózkodni minden olyan magatartástól, amellyel másokat – különösen a szomszédokat – szükségtelenül zavarná, vagy amellyel jogaik gyakorlását veszélyeztetné. Ehhez a polgári jogi diszpozícióhoz továbbra is a birtokvédelmi és a kártérítési szankciórendszer járul.

A két szankciórendszer közül megválasztható, hogy melyik vezetne inkább eredményre. A diszpozícióhoz így szankció is járul. Ezért környezetvédelmi magánjogi *lex perfecta*ról beszélhetünk. A szabályozás többé-kevésbé egyezik a korábbival. Ekként a birtokvédelmi szankciórendszer vagy a kártérítési szankciórendszer felhívható. A károkozónak azonban előre kellett vagy kellett volna látnia a kárt. Enélkül hiányzik a kauzalitás. Az ok-okozati összefüggés illetően hiányára az új Ptk. gyakorlatában sokszor fognak hivatkozni a felek. Évek vagy évtizedek kellene majd a kazuisztika kialakulásához. A jogegységi határozatok, valamint a joggyakor-

lat-elemzés végzi majd el a kazuisztika elsődleges szintű absztrakcióját.

A Kúria által végzett absztrakció már az elvi bírósági határozatok és az elvi bírósági döntések közzétételi aktusával megindul. A joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye alapján a Kúria kollégiumvezetője jogegységi eljárást indítványozhat, vagy jogalkotás kezdeményezése érdekében a Kúria elnökén keresztül az Országos Bírósági Hivatal elnökéhez fordulhat. Az elsődleges szintű, a bíróság által elvégzett absztrakció után a jogtudomány és a jogalkotás is el fogja végezni a tudományos, illetve kodifikációs szintű, tehát a másodlagos absztrakciót.

A környezetvédelmi magánjogi felelősség alaptényállása, valamint a hozzá tartozó birtokvédelmi, továbbá kártérítési szankciórendszer kiállta a joghasználat próbáját. Némiképp új alapokra helyezve, de az eddigiek szerint folytatódhat az új magyar Polgári Törvénykönyv szabályrendszere szerint is. A környezetvédelmi magánjogi felelősség gyakorlati eredményeinek hasznosítása talán csak ott marad el, hogy a kodifikáció során a bírósági gyakorlatban kiforrott *lex perfecta* nem kap önálló fejezetet a polgári jogi kódexen belül. Akár a dologi jogi könyvben, akár a kötelmi jogi könyvben legalább egy §-ban érdemes volna kitérni a környezetvédelmi magánjogi diszpozíció és szankció rendszerére. Mindezt azért, hogy ne a bírósági gyakorlatból lehessen csak kiolvasni, hanem a joghasználó laikus és a környezetvédelmi magánjogban kevésbé jártas szakmabeli egyértelműen, a Ptk. koherens szövegében, a bírósági kazuisztika ismerete nélkül is tájékozódhasson. Ez a jogbiztonságot is előmozdítaná.

Az állatok által okozott kár az új Ptk. szerint

Fontos, hogy az új Ptk. 6:560. §-a nem a „vad”, hanem a „veszélyes” állat fogalmát használja. Ez a közjogi szakszóhasználat átemelését jelenti a magánjogba. A veszélyes üzemi felelősség továbbra is él. Az állat veszélyességét egyenként kell vizsgálni. Az állat faja nem jelent automatikusan polgári jogi értelemben vett veszélyességet, s így nem von maga után automatikusan veszélyes üzemi felelősséget.

A vadon élő állat által okozott kár beemelése a Polgári Törvénykönyv bástyái mögé régi törekvés. Erre szerencsés körülmények között és helyes megfogalmazásban kerül sor az új Ptk. 6:561. §-ában. A felelősség természetesen veszélyes üzemi.

a) Az új Ptk. szerint a vadon élő állat által okozott kár megtérítéséért az a vadászatra jogosult tartozik felelősséggel, akinek a vadászterületén a károkozás történt. Ha a károkozás nem vadászterületen történt, a kárért az a vadászatra jogosult tartozik felelősséggel, akinek a vadászterületéről a vad kiváltott. A már meglévő gyakorlat szerint, ha ez sem állapítható meg, akkor az a vadászatra jogosult felel, aki az adott vadfaj vadászására jogosult, és a legközelebb esik a vadászterülete.

A vadászatra jogosult mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt ellenőrzési körén kívül eső elháríthatatlan ok idézte elő. A kártérítési követelés három év alatt évül el.

b) Vadászati törvényünk, az 1996. évi LV. törvény megfogalmazása szerint a vadászatra jogosult köteles megtéríteni a károsultnak a gímszarvas, a dámszarvas, az őz, a vaddisznó, valamint a muflon által a mezőgazdálkodásban és az erdőgazdaságban, továbbá az őz, a mezei nyúl és a fácán által a szőlőben, a gyümölcsösben, a szántóföldön, az erdősítésben, valamint a csemetekertben okozott kár öt százalékot meghaladó részét. Ezt a törvény vadkárnak nevezi. A vadkár megtérítésére az köteles, aki a kárt okozó vad vadászatra jogosult, és akinek a vadászterületén a károkozás bekövetkezett, illetve akinek a vadászterületéről a vad kiváltott. A vadászatra jogosult a Polgári Törvénykönyvnek a fokozott veszéllyel járó tevékenységre vonatkozó szabályai szerint köteles megtéríteni a károsultnak a vad által a mező- és erdőgazdálkodáson kívül másnak okozott kárt.

Az új Ptk. csak ezt az utóbbi mondatba foglalt, veszélyes üzemi szabályt emeli be a polgári jogi kódexbe. A mező- és erdőgazdaságban okozott vadkár esetén alkalmazandó 95–5%-os kártelepítés nem került az új Ptk.-ba. A vadászati jog gyakorlására jogosult személyek által előidézett vadászati kár, valamint a vad elpusztításával okozott kár sem került az új Ptk. 6:561. §-ának hatálya alá. Ez utóbbi három eset nem keletkezett veszélyes üzemi felelősséget.

A környezetvédelmi magánjog fogalma

A környezetvédelmi magánjogot fogalmi alkotórészeiből a *lex parsimoniae* (Ockham borotvája) mentén érdemes összerakni. A már meglévő dogmatikai fogalmakból össze lehet állítani a nélkül, hogy idegennek tűnő alkotórészeket kellene felhasználni. Ez pedig a környezetvédelmi magánjognak a magyar jogrendbeli létjogosultságát jelenti.

A környezetvédelmi magánjog fogalma értelmezhető tágan és szűken is. Tágabb értelemben minden, ami magánjog és a környezettel kapcsolatos, beletartozik a fogalomba. Szűkebb értelmezésben a környezetvédelmi magánjog a magántulajdonban lévő természeti értékekkel kapcsolatos vagyoni és személyi viszonyokat rendezi. Új Polgári Törvénykönyvünk a 2:43. §-ban nevesített személyiségi jogok között a természet védelméhez és az egészséges környezethez való jogot nem említi. A 2009. évi, végül hatályba nem lépett Ptk. nevesítette. A 2009. évi CXX. törvény 2:77. §-a kimondta, hogy a személyhez fűződő jog megsértését jelenti a természet és az egészséges környezet védelmére vonatkozó jogszabályi rendelkezések megszegése, ha az a társadalom, annak csoportjai vagy a személyek életkörülményeinek romlásában kifejeződő sérelem bekövetkezését okozza. Mindazonáltal – külön a Polgári Törvénykönyvben nem nevesített személyiségi jogként – a bírósági gyakorlat kifejezhető. A természet védelméről szóló 1996. évi

LIII. törvény 81. §-ának értelmében a 2009. évi CXX. törvény 2:77. §-ában foglalt jog jelenleg is érvényesíthető. Igaz, a természetvédelmi törvény a nem vagyoni kárról szól, míg a Ptk. szerint ez a sérelemdíj volna. A sérelemdíjra való jogosultság megállapításához pedig a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztét nem kell bizonyítani. A sérelemdíj mértékét a bíróság állapítja meg. A természetvédelmi törvény úgy rendelkezik, hogy a kárt elsősorban természetben kell megtéríteni. Ez nem vagyoni kár esetén gyakorlatilag lehetetlen. Az új Ptk. 6:524. §-a értelmében a kárt elsősorban pénzben kell megtéríteni. További lényeges különbség, hogy a természetvédelmi törvény a Ptk. veszélyes üzemi felelősségéhez utal, míg a 2009. évi CXX. törvény 2:77. §-a személyekről szóló könyvnek a személyhez fűződő jogokról szóló harmadik részében található.

A környezetvédelmi magánjogra – mint tudományra és mint szabályrendszerre – éppen annyira szüksége van a jogbiztonságot kereső társadalomnak, a gazdasági szférának és az államnak, mint környezetvédelmi büntetőjogra, környezetvédelmi közigazgatási jogra vagy környezetvédelmi alkotmányjogra.

A környezetvédelmi magánjog formális megnevezés nélkül is jelen volt a magyar jogrendben (akárcsak más, fejlett országokban). A jogterület szabályainak gyakorlati alkalmazhatósága sokkal fontosabb a jogállami keretek között, mint a tudományos konceptualizálás. Alaptörvényünk zöldjogi megfogalmazása az alkotmányos magánjog szintjén is elismeri a környezetvédelmi magánjog létjogosultságát. Akkor is, ha az egészséges környezethez fűződő alapjogon (XXI. cikk) és a testi-lelki egészséghez fűződő jogon (XX. cikk) túlra kell tekinteni az alkotmányos alapok keresésekor. Például az Alaptörvény XIII. cikkébe foglalt, a tulajdonhoz való jogra stb.

A környezetvédelem a társas létezés egyik megnyilvánulási formája. S mint ilyen, rendezettséget igényel. A társadalmi folyamatok makroszinten csak akkor lesznek megérthetőek és szabályozhatóak, ha a mikroszintű folyamatokból kirajzolódnak a szociális ökológiai irányvonalak. Ehhez idő kell. Az individuális környezetvédelmi beállítottság csak akkor szabályozható általános jelleggel, ha a joghasználó egyének környezethez viszonyulása többé-kevésbé hasonló. Természettudományos vagy filozófiai, etikai vagy egyéb módon befolyásolni lehet a társadalom egyes tagjainak kollektív magatartását és viszonyulását. Ekkor léphet a jogalkotás előterébe a környezetvédelmi közjog. Szemben az abszolút szerkezetűnek nevezhető közjoggal, a környezetvédelmi magánjog elsősorban relatív szerkezetű jogviszonyokat rendez. (A személyhez fűződő jogok abszolút szerkezetűek.) Ez a jogi relativizmus főleg a kontraktuális szabadságból, de a környezetvédelmi magánjogban még inkább a kvázi deliktualis felelősségből ered.

A környezetvédelmi magánjog csak akkor jut szerephez egy adott jogrendben belül, ha a környezetvédelem fontossága már közismert tény. A magántulajdonban lévő természeti értékek védelme a környezetvédelem

magasabb szintjét jelenti. Ezen a szinten a környezetvédelem nyilvánvalóságát nem kell a jogalkalmazónak megindokolnia. A kérdés az, hogy az emberi környezet veszélyeztetésével kárt okozót rövid időn belül reparációra lehet-e készíteni. Ha az emberi környezet veszélyeztetésével való károkozás és a reparáció között kevéssel rövid idő telik el, egy töretlen polgári jogi joggyakorlat nemcsak a magánjogi érdekeket lesz képes megvédeni, de az emberi környezet veszélyeztetésétől is visszatárhathatja a társadalom tagjait. Ezzel a környezetvédelmi magánjog kollektív hasznosság tekintetében is felveheti a versenyt a környezetvédelmi közjoggal.

A jogalap nélküli gazdagodás mint kötelelemkeletkeztető tény

Az új Polgári Törvénykönyv 6:2. §-ának (1) bekezdése értelmében kötelelem keletkezhethet – különösen – szerződésből, károkozásból, személyiségi vagy dologi jog megsértéséből, egyoldalú jognyilatkozatból, értékpapírból, jogalap nélküli gazdagodásból, megbízás nélküli ügyvitelből és utaló magatartásból.

Ezen kötelelemkeletkeztető tények közül a fentiekben tárgyaltak mellett ki kell még emelni a jogalap nélküli gazdagodást. Az új Ptk. 6:577. §-ának (1) bekezdése értelmében, aki másnak a rovására jogalap nélkül jut vagyoni előnyhöz, köteles ezt az előnyt visszatéríteni. A barnamezős beruházások kapcsán a nem tisztázott „részletek” jogalap nélküli gazdagodáshoz vezethetnek, amelyből kötelelem keletkezik. A barnamezős beruházások lényege, hogy a környezeti károkkal és esetleg rendezetlen tulajdoni viszonyokkal terhelt területet azért vásárolja meg a vevő alacsony áron, hogy a problémák rendezése után magasabb áron adhassa el. Ekkor nem lehet eltekinteni a beruházás barnamezős jellegétől. A jogalap nélküli gazdagodásnál ez utóbbi faktort is figyelembe kell venni. Főleg azért, mert a barnamezős beruházásokat professzionális, profitra törekvő beruházók végzik. Ők pedig az átlagos polgárnál nagyobb környezeti és gazdasági hozzáértéssel, valamint erősebb jogérvényesítő kapacitással állnak a kérdéshez.

Jogalap nélküli gazdagodásra hivatkozni természetesen csak akkor lehet, ha nincs más jogviszony, melynek szabályai alapján a kommutatív igazságosság helyreállítható lenne.

Az új Ptk. 6:577. §-ának (2) bekezdése szerint nem köteles visszatéríteni a jogalap nélküli gazdagodást, aki

- attól a visszakövetelés előtt felróhatóan elesett; kivéve, ha számolnia kellett a visszatérítési kötelezettséggel, vagy
- attól a visszakövetelés előtt elesett; kivéve, ha rosszhiszeműen jutott a gazdagodáshoz.

Összegzés

Az új Polgári Törvénykönyv és a környezetvédelem összefüggésrendszere már ma átlátható és világos. A környezetvédelmi magánjog nem igényelt súlyos változtatásokat. A polgári jogi alapok eddig is megfelelően szolgálták a környezet védelmét.

A dogmatikai és felelősségtani változások nem elsődlegesen a környezet védelme érdekében kerültek az új Polgári Törvénykönyv szövegébe. Mindazonáltal szociális ökológiai aspektusból is megalapozottak. A professzionális szembenállások végigkísítették a Ptk.-kódifikáció hosszú útját. Ez azonban így természetes. Későbbi módosítások is várhatók, hiszen a hazai polgári jogi jogalkotásban is kialakult valamiféle kettősség. Nagyjából két, egymással nem ellentétes, de különböző polgári jogi jogalkotói szándék létezik. A 2009. évi CXX. törvény nem a várhatóan hamarosan elfogadásra kerülő és még ebben a kormányzati ciklusban hatályba lépő jogalkotói szándékot testesítette meg.

A két különböző jogalkotói szándék mindegyike fontosnak tekinti az objektív természeti értékek mellett a szubjektív természeti értékek védelmét is. Az, hogy a „környezet” szó hányszor fordul elő a Ptk.-ban, nem mérvadó. A jogalkotó a környezet védelmét szolgálhatja *expressis verbis* környezetvédelmi rendelkezésekkel, ugyanakkor a Ptk. szabályaihoz utaló zöldjogi normák útján is lehet környezetvédelmi magánjogot alkotni.